

УДК 94(470+477)

ІДЕЇ ПАНСЛАВІЗМУ В СУЧАСНОМУ РОСІЙСЬКОМУ ОФІЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ І ПРОПАГАНДІ

Наталія КОВАЛЬЧУК

*Український католицький університет
вул. Козельницька 2а, кімн. 422, Львів, 79026
Кафедра світової історії нового і новітнього часу
e-mail: nkoval@ucu.edu.ua*

У статті аналізуються ключові ідейні позиції, які вказують на спадкоємність сучасної російської офіційної риторики щодо панславізму в його найбільш агресивній формі. На підставі наявних документів демонструється, що панслов'янські ідеї активно циркулюють у медіях та офіційному дискурсі, звучать у промовах російських офіційних осіб, функціонують у текстах науковців і публіцистів, в яких порушуються геополітичні проблеми загалом та українська тема зокрема.

Ключові слова: панславізм, українська політика РФ, імперська пропаганда, владний дискурс, російсько-українські стосунки.

Слов'янська ідея у формі слов'янофільства та панславізму відіграла важливу роль у російській інтелектуальній і політичній традиції та закономірно породила багату історіографію. Серед найбільш вагомих праць – дослідження А.Валіцького, Г.Кона, С.Нікітіна, М.Петровіча, М.Танти, М.Цимбаєва та ін.¹ У всі часи ця ідея апелювала насамперед до слов'янської ідентичності Росії, православної віри та традиційної мудрості народу. Раннє слов'янофільство було радше утопічною, релігійно-філософською доктриною, однак із 1860-х років воно стрімко трансформувалося і поступово почало суттєво впливати на зовнішню політику. Періодом розквіту вважаються 1870–80-ті роки, коли панславізм став проявом імперських інтересів Росії у Східній Європі і на Балканах. Власне панславізмом в історіографії називають слов'янську ідею у формі політичного руху і міжнародної програми². Незважаючи на суттєву трансформацію, яка відбулася у згаданий період, опорні пункти ідеології залишалися незмінними: панславізм, як і більш ранні форми слов'янської ідеї, підкреслював особливу історичну роль Росії, а також її вищість порівняно з “аморальним” і “занепалим” Заходом.

Поширена в історіографії думка, що панславізм припинив існування на рубежі XIX–XX ст., є хибною. Насправді цей рух пережив ще декілька спроб відродження – і

---

¹ Валіцький А. В полоні консервативної утопії: структура і видозміни російського слов'янофільства. Київ, 1998. 710 с; Никитин С. Славянские комитеты в России 1858–1876. Москва, 1960. 360; Цимбаев Н.И. Славянофильство. Из истории русской общественно-политической мысли XIX века. Москва, 1986. 272; Kohn H. Pan-Slavism, Its History and Ideology. New York, 1960. 468 p; Petrovich B.M. The Emergence of Russian Pan-Slavism. 1856–1870. New York, 1956; Tanty M. Pan-Slavism, Carat, Polacy: Zjazd Słowiański w Moskwі 1867 roku. Warszawa, 1970.

² Валіцький А. В полоні консервативної утопії: структура і видозміни російського слов'янофільства. С.580

в Російській імперії, і в Радянському Союзі. Оскільки за своєю суттю він був “ідеологією імперії”³, то актуалізувався, як правило, в часи війн і політичних криз. Так, російська революція 1905 р. стала поштовхом до зародження ліберального панславізму у формі неослов'янського руху. У 1939 р. анексія східних територій Польщі аргументувалася бажанням радянської влади об'єднати українців і білорусів в одній державі. Згодом, у 1941 р., напад нацистської Німеччини на Радянський Союз актуалізував традиційний наратив слов'янсько-німецького конфлікту⁴.

Ідеї слов'янської єдності в різній формі досі активно функціонують у російському інформаційному просторі. Щоправда, їх сучасні послідовники не утворюють цілісного середовища, а політичні партії і рухи панславістського спрямування діють на маргінесі політичного життя⁵. Водночас події останніх років, зокрема поступова втрата контролю над Україною, протистояння з Заходом та загальна тенденція до зростання популярності правих політичних рухів призвели до помітної актуалізації панслов'янських мотивів у російському політичному дискурсі. Відповідні гасла відносно геополітичних проблем загалом та української теми зокрема доволі часто звучать у виступах російських посадових осіб, науковців і публіцистів.

Дана стаття містить аналіз присутності та особливостей функціонування панслов'янських ідей у сучасному російському політичному дискурсі. Джерельну базу дослідження становлять найбільш показові тексти офіційних виступів високих посадових осіб, зокрема Президента РФ та його найближчих колег, насамперед ті, які містять аргументи на підтримку анексії Криму та агресії на Донбасі. У статті також розглядаються виступи ідеологів сучасної російської зовнішньої політики, активістів правих націоналістичних рухів, зокрема членів так званого Ізборського клубу.

Членів напівформального Ізборського клубу, заснованого у Москві 2012 р., часто називають творцями сучасної версії російської консервативної ідеології⁶. До нього входять інтелектуали та ключові політичні і бізнесові гравці. Серед них – Олександр Проханов (колишній радянський пропагандист, сьогодні ультра націоналіст і автор доктрини “П'ятої імперії”), євразієць Олександр Дугін, Владислав Шуригін (панславіст, колишній доброволець у Сербії та Придністров'ї), провідний проурядовий публіцист Михайло Леонтьєв, радник президента Сергій Глазьев та багато інших інтелектуалів, чиновників та олігархів. Багато спостерігачів стверджує, що саме клуб продукує ідеологеми, які використовує Кремль у виробленні та обґрунтуванні своїх зовнішньополітичних рішень⁷.

Щоб відстежити ідеологічне коріння сучасної політики, важливо зробити короткий огляд інтелектуальної історії слов'янської ідеї в Росії. На першому етапі своєї діяльності слов'янські товариства займалися переважно проблемами звільнення південних слов'ян Балканського півострова з-під влади Османів, однак з часом увага поширилася і

³ Bouveng K.R. The Role of Messianism in Contemporary Russian Identity and Statecraft. Durham, 2010. P.117.

⁴ Див.: Kohn H. Pan – Slavism, Its History and Ideology. P.229–303.

⁵ Серед них трапляються неоязичники та сучасні православні активісти, представники правих і лівих політичних середовищ, “історичні реконструктори” та агресивні націоналістичні групи, які вважають своєю метою захист білої слов'янської нації від західних впливів та афро-азійської міграції. Див.: Альперович В. “Мыслить справа”: краткий обзор современной праворадикальной идеологии // Сова. 2011. 31 октября. <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/publications/2011/10/d22894/> [Цит. 20.11.2016].

⁶ Офіційна інтернет-сторінка Ізборського клубу містить аналітику, публіцистичні матеріали та біографії учасників: <http://www.izborsk-club.ru/>.

⁷ Zubrin R. Moscow's Mad Philosophers// National Review. 2015. February 18 <http://www.nationalreview.com/article/398811/moscows-mad-philosophers-robert-zubrin> [Цит. 20.11.2016].

на становище слов'ян в Австро-Угорщині, а також на так звані "польські впливи"⁸. Г.Кон у своїй класичній праці, стверджує, що це стало наслідком важливих змін у європейській політиці й ідеології, які відбулись у середині XIX ст: піднесення націоналізмів (у тому числі об'єднання Італії та Німеччини), поширення загалом більш матеріалістичного і прагматичного світогляду, що й призвело до формування практичної програми зовнішньополітичної діяльності у формі панславізму. Особливу увагу до слов'янських проблем привернули польські повстання та Кримська війна⁹. І.Аксаков у першому випуску газети "День" (1861) так описав панслов'янський погляд на історичну місію та обов'язок Росії: "Визволити слов'янські народи від матеріального й духовного утиску і обдарувати їх самобутнім духовним і, можливо, політичним буттям під крилами могутнього російського орла"¹⁰.

Агресивна риторика середини XIX ст. і сьогодні майже без змін відтворюється представниками праворадикальних та консервативних православних кіл. Як приклад – виступи московського священника Олександра Шумського, наближеного до Ізборського клубу. Події весни 2014 р. він прокоментував таким чином, що погано поінформований читач не відразу визначить датування тексту: "Російська Православна Церква розправила крила і сходиться із сили в силу. Вона, без сумніву – лідер усього Православного світу. І сьогодні складаються умови для остаточного розв'язання "східного питання" на користь Росії та всього слов'янського світу. Захід, я впевнений, відчув це! Він буде робити все, аж до ядерної війни, щоб "Східне питання" ніколи не вирішилося на користь російсько-слов'янського світу". Лише прямі згадки про останні політичні події вказують на те, що автор надихається подіями 2014 р.: "Возз'єднання Криму з Росією, а також неминуче, в тій чи іншій формі, приєднання до нас Новоросії створюють всі передумови для того, що Чорне море стане Російським"¹¹.

Такі інтерпретації сучасної політичної ситуації неминуче асоціюються з текстами, які акумулювали в собі основні ідеї панслов'янської доктрини, наприклад, з запискою К.Аксакова "Про східне питання", оприлюдненою у лютому 1854 р. У ній автор будував дихотомію між агресивним індивідуалістичним Заходом та мирним Сходом, лідером якого є Росія. Попри миролюбну риторичку записки, К.Аксаков робить припущення, що з часом у його держави виникне необхідність вести "святу війну" проти західних держав (союзників Туреччини у Кримській війні, яка саме розгорталася): "Настає велика епоха, одна з найбільших у загальній історії: тривалий союз усіх слов'ян під найвищим патронатом російського царя... весь слов'янський світ вільно дихне під патронатом Росії, коли вона, нарешті, виконає свій християнський і братерський обов'язок"¹².

Офіційна російська риторика, зазвичай, відзначається меншою відвертістю і радикалізмом, однак очевидно, що консерватизм, націоналізм та імперські амбіції становлять невід'ємну складову ідеології Кремля. Підтвердженням цієї тези є, зокрема, постійна присутність панславістської лексики в інформаційному просторі. При цьому дискусійним залишається питання реального впливу цієї ідеології на формування політич-

⁸ *Sereda O.* Between Polish Spavophilism and Russian Pan-Slavism. Reception and Development of the Slavic Ideas by Ukrainian (Ruthenian) Public Activists of Austrian Galicia in the 1860s // *Approaches to Slavic Unity. Austro-Slavism, Pan-Slavism, and Solidarity Among the Slavs Today* / K.A. Makowski, F. Hadler, eds. Poznań, 2013. P. 63.

⁹ *Kohn H.* Pan – Slavism, Its History and Ideology. P. 162.

¹⁰ Цит. за: *Цимбаев Н.И.* И.С.Аксаков в общественной жизни пореформенной России. Москва, 1978. С. 69.

¹¹ *Шумский А.* "Константинополь должен быть наш!" // http://ruskline.ru/news_rl/2014/09/17/konstantinopol_dolzen_byt_nash/ [Цит. 20.11.2016]

¹² Цит. за: *Валицький А.* В полоні консервативної утопії... С.574.

ної поведінки суб'єктів політичного процесу. У випадку сучасної російської політики, особливо важко реконструювати походження ідеологічних тез, які звучать з вуст перших посадових осіб, оскільки ця сфера є максимально закритою для сторонніх спостерігачів.

На нашу думку, вдалу методологію реконструкції ідеологічного підґрунтя російської політики запропонував французький філософ російського походження Мішель Єльчанинов – автор нещодавно опублікованої праці “У голові Володимира Путіна”. У ній дослідник стверджує, що знаючи, які книги читає верхівка Кремля, а також кого ці особи цитують у публічних промовах, можна робити певні припущення щодо ідеологічної основи політичних рішень. Проаналізувавши, яких філософів і які тексти цитує В.Путін у своїх публічних виступах, М.Єльчанинов визначив три “стовпи” російської офіційної ідеології – консерватизм, ідея особливого російського (або ж слов'янського) шляху та Євразійство. На думку автора, ці три ідеї пояснюють всі основні кроки російського уряду¹³.

Серед ключових ідейних позицій, які вказують на сприйняття сучасним російським офіційним дискурсом ідей панславізму в його найбільш агресивній формі, є особлива шана, яку проявляє В.Путін до філософів М.Данилевського та І.Ільїна¹⁴. Є підстави стверджувати, що сучасну геополітичну ситуацію президент РФ трактує як зіткнення цивілізацій, оновлену інтерпретацію ідей, викладених у книзі М. Данилевського “Росія і Європа” (1869). Так, В.Путін називає Росію “державою-цивілізацією”, “унікальною цивілізацією”¹⁵, а у виступі на засіданні Ради з міжнародних стосунків у лютому 2013 р. прямо вказав на джерело цієї концепції: “Росія – держава-цивілізація. Ця ідея була прописана у середині XIX століття Данилевським як культурно-історичний тип”¹⁶.

1869 р. відомий російський філософ і природознавець М.Данилевський опублікував свою працю “Росія і Європа”, яка стала чи не першим цілісним викладом панслов'янської доктрини. У цій книзі учений поділив світові цивілізації на ряд культурно-історичних типів. При цьому Європа (або “романо-германський” світ) і Росія (“слов'янський світ”) віднесені до різних цивілізацій. Автор наголошував на природженій ненависті Європи до Росії і наполягав, що російська закордонна політика повинна керуватися слов'янськими інтересами, сприяти руйнуванню Габсбурзької й Османської імперій та створенню слов'янської федерації під владою російського царя. На думку М.Данилевського, історичне призначення “миролюбної Росії” могло бути реалізоване лише шляхом війни. Він, зокрема, писав: “Рано чи пізно, хочемо чи не хочемо, але боротьба з Європою ... неминуча через східне питання, тобто заради свободи і незалежності слов'ян, заради володіння Царградом, заради всього того що, на думку Європи, є предметом незаконного честолюбства Росії, а на думку кожного росіянина, достойного цього імені, є необхідною вимогою її історичного покликання”¹⁷.

¹³ *Eltschaninoff M.* Dans la tête de Vladimir Poutine Broché. Paris, 2015.

¹⁴ *Barbashin A., Thoburn H.* Putin's Philosopher: Ivan Illyin and the Ideology of Moscow's Rule // <<https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2015-09-20/putins-philosopher>> [Цит. 20.11.2016]; *Snyder T.* How Russian Fascist Interferes with the Election Process in America // The New York Times. 21.09.2016. <http://www.nytimes.com/2016/09/21/opinion/how-a-russian-fascist-is-meddling-in-americas-election.html> [Цит. 20.11.2016];

¹⁵ *Путин В.* Россия: национальный вопрос // Независимая газета. 23.01.2012. http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html [Цит. 22.11.2016]

¹⁶ *Путин В.В.* Выступление на заседании Совета по международным отношениям 19.02.2013 // <http://kremlin.ru/events/president/news/17536> [Цит. 20.11.2016]

¹⁷ *Данилевский М.* Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к романо-германскому. Москва, 2011. С.521–522.

Деякі дослідники стверджують, що цією концепцією М.Данилевський більше ніж на століття випередив ідею С.Гантінгтона про “зіткнення цивілізацій”¹⁸.

Центральною ідеєю слов'янофілів була ідея спільної слов'янської ідентичності і спільної долі, що базувалася на мовній спорідненості. Г.Кон підсумував це положення таким чином: “панславізм проголосив мовну близькість різних народів, незважаючи на відмінності з точки зору політичного громадянства, історичного минулого, цивілізації та релігії – винятково на підставі близькості мов”¹⁹. Доля російськомовного населення в Україні багато років використовувалася медіями й офіційними особами як предмет маніпуляції та привід для втручання у справи країни. Навесні 2014 р. вона була використана керівництвом РФ як один із основних приводів для інтервенції та анексії Криму.

У виступах у попередні роки російський президент неодноразово підкреслював, що “Росія має можливість не лише зберегти свою культуру, а й використати її як потужний фактор просування на глобальних ринках. Російськомовний простір – це практично всі країни колишнього СРСР і значна частина Східної Європи”²⁰. Подібні тези неодноразово звучали у виступах найближчих колег президента, зокрема С.Іванова (на час виступу – Голови Адміністрації Президента РФ): “... Україна – особливий випадок, там все ще проживають мільйони наших людей... Тому слова Володимира Володимировича абсолютно справедливі і правомірні, по суті, ми один народ ... Ментально, релігійно, культурно між нами безконечно багато спільного. Включно з мовою. Єдиний слов'янський народ, тут нема про що сперечатися”²¹.

Подібну роль відіграє релігійний чинник. У парадигмі особливої “російської цивілізації” православ'я є маркером розрізнення слов'янської духовної традиції та західної “раціональної”, “матеріалістичної”, “безбожної” культури. В контексті імперської ідеології і православ'я, і мовна близькість ідентифікуються з Росією та дозволяють метафорично приєднувати відповідні території до російського ареалу впливу. Ще у 1867 р. делегати Слов'янського конгресу в Москві (це був апофеоз слов'янського руху) зрозуміли, що “вимога слов'янської єдності віри, абетки і мови, вимагала прийняття всіма слов'янами православ'я, кириличної абетки та російської мови”²². Дуже відверто цю тезу сформулював і М.Данилевський: “Друзі слов'янства і тепер вбачають головне в цій сутності, так що прагнення і бажання їх зводяться лише до досягнення духовної єдності через перетворення російської мови на загальну мову науки, мистецтва і міжнародних відносин між усіма слов'янськими народами ... ми вважаємо ... що духовна єдність є головною, суттєвою, вищою; а політичне об'єднання — порівняно нижчою. Це нижче і потрібно насамперед досягнути, щоб вище могло здійснитися; з нього потрібно починати, оскільки це фундамент”²³.

Однією з найважливіших тез панславізму є пропагована Росією ідея її зверхності та провідної ролі в регіоні Центральної та Південно-Східної Європи. Ця концепція має історичні корені, пов'язані зі стосунками Росії і південних слов'ян в епоху і під впливом російсько-турецьких війн. З часом ідеї слов'янського братерства та культурно-

¹⁸ С. Гантінгтон виділяє в сучасному світі ряд культур (цивілізацій) і передбачає, що конфлікт між ними неминучий. *Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York, 1996.*

¹⁹ *Kohn H. Pan – Slavism, Its History and Ideology. P.35.*

²⁰ *Путин В. Россия и меняющийся мир// Московские новости. 27.02. 2012. <http://www.mn.ru/politics/78738> [Цит. 20.11.2016]*

²¹ *Иванов С. Восстановление отношений между Россией и Украиной неизбежно начнется // ТАСС. 2015. 19 октября. <http://tass.ru/politika/2356942> [Цит. 20.11.2016]*

²² *Kohn H. Pan – Slavism, Its History and Ideology. P. 173.*

²³ *Данилевский М. Россия и Европа. С. 516.*

релігійних зв'язків трансформувалися в експансіоністську ідеологію завоювання та інкорпорації. Іван Аксаков, представник класичного панславізму, у звільненні південних слов'ян вбачав національну місію Росії, шлях до спасіння через “війну і смерть”²⁴.

Ідея місійної ролі Росії є однією з провідних і в сучасному офіційному дискурсі. 18 березня 2014 р. у промові з нагоди анексії Криму В.Путін підкреслював особливу місію своєї країни: захист росіян і російськомовних українських громадян від “неонацистів, русофобів і антисемітів”, “ідеологічних нащадків Бандери”. У своїй промові він спеціально пов'язав анексію Криму з необхідністю захистити росіян на території України: “Мешканці Криму і Севастополя звернулися до Росії із закликом захистити їх права і саме життя, не допустити того, що відбувалося і зараз ще відбувається і в Києві, і в Донецьку, в Харкові, в деяких інших містах України. Зрозуміло, ми не могли не відгукнутися на це прохання, не могли залишити Крим і його жителів у біді, інакше це було б просто зрадою”²⁵.

Ще одна важлива ідеологічна теза панславізму – ідея моральної вищості слов'ян над аморальним та бездуховним Заходом та їх споконвічного протистояння: “Західне питання вже остаточно вирішене на користь безбожності і содомії, всі духовні джерела Заходу пересохли”²⁶.

Антизахідні sentimenti виглядають настільки стійкими, що тексти, написані з різницею у півтора століття, звучать винятково співзвучно. Ф.Тютчев у 1869 р. писав: “Немає жодного інтересу, жодного напрямку на Заході, який не будував би планів проти Росії, особливо проти її майбутнього, і не намагався б завдати їй шкоди”²⁷. В.Путін у промові з нагоди анексії Криму особливо наголосив: “У нас є всі підстави вважати, що політика стримування Росії, яка проводилася і в XVIII, і в XIX, і в XX століттях, продовжується і сьогодні”. Це означає, що Захід в очах російського політикуму все ще займає свою традиційну для панславізму роль “іншого”, тобто опонента і навіть ворога. Однак сьогодні втіленням ворожого “іншого” є не лише Західна Європа (як у часи Тютчева), а й усе більшою мірою США, які, на переконання російського керівництва, “організували” українську революцію. С.Глазьев, радник президента й активний учасник Ізборського клубу, стверджує, що “Вашингтон зробив ставку на перетворення цієї частини Російського світу на плацдарм для військової, інформаційної, гуманітарної і політичної інтервенції проти Росії”²⁸. Спікер державної Думи С.Наришкін також підкреслює, що санкції проти Росії є частиною ширшого плану, спрямованого на те, щоб зруйнувати країну та зробити її банкрутом²⁹.

Польща як “агент Заходу” традиційно займала позицію єдиного слов'янського народу в списку “історичних ворогів” Росії. З огляду на це, не дивно, що польське питання займало важливе місце у діяльності слов'янофілів XIX ст., особливо після повстання 1863 р., яке шокувало російське суспільство. Публіцисти М.Катков, К.Леонтєв, Ю.Самарін відреагували на нього рядом емоційних відгуків. З того часу і до Першої світової війни “польське питання” залишалося одним із найбільш суперечливих для російської

²⁴ Duncan P. Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After. Routledge, 2014. P. 31.

²⁵ Путин В.В. Обращение Президента Российской Федерации // <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> [Цит. 20.11.2016]

²⁶ Шумский А. “Константинополь должен быть наш!” // http://ruskline.ru/news_rl/2014/09/17/konstantinopol_dolzhen_byt_nash/ [Цит. 20.11.2016].

²⁷ Цит. за: Kohn H. Pan – Slavism, Its History and Ideology. P.160.

²⁸ Глазьев С. Украинская катастрофа. От американской агрессии к мировой войне? Москва, 2015. С. 93.

²⁹ Нарышкин С. Август провокаций // Российская газета. 2015. № 175. <https://rg.ru/2015/08/09/naryshkin-site.html> [Цит. 20.11.2016]

преси. Більшість представників панславізму підкреслювала нездоланні польсько-російські суперечності. Так, Ю.Самарін у статті “Сучасний обсяг польського питання”, вперше опублікованій у газеті “День” у 1863 р., намагаючись пояснити очевидну суперечність між риторикою слов'янської єдності та реальністю польсько-російського конфлікту, писав, що, з одного боку, поляки належать до сім'ї слов'янських народів, а з другого – польська держава завжди вела агресивну політику щодо сусідів. Автор підкреслював, що “полонізм” (або “латинізм”) – це ворожа ідеологія, яка загрожує єдності слов'ян³⁰.

Можна припустити, що сьогодні роль основного внутрішнього ворога слов'янства частково виконує Україна – внаслідок її геополітичного вибору. На перший погляд, відродження панслов'янських ідей може здаватись абсурдним, зважаючи на кривавий конфлікт за участі найближчих “родичів”, кульмінацією якого стала війна на Донбасі й окупація Криму, однак така ситуація не є унікальною. У минулому панславізм також намагався обґрунтувати політику, спрямовану на обмеження польського та українського руху. Тоді, як і сьогодні, завдання режиму полягало насамперед у збереженні існуючої політичної системи та посиленні позицій у регіоні, який традиційно вважається російською “сферою впливу”: “На Україні зосереджені геополітично важливі території, які забезпечують безпеку Центральної Росії та доступ до дунайсько-балканського регіону ... надважлива частина духовної спадщини Давньої Русі і Православ'я”³¹. Виняткову важливість України для російського проекту неодноразово відверто підкреслював і В.Путін, зокрема у “кримській” промові: “У випадку України наші західні партнери перейшли межу .. Росія опинилася на рубезі, від якого не могла вже відступити”³².

Панславізм був і залишається ідеологією імперії. Відродження (чи актуалізація) старої ідеологічної моделі сьогодні є маркером кризи ідентичності в російському суспільстві, спровокованої українськими подіями. М.Леонтьєв, один із відомих російських пропагандистів та член Ізборського клубу, сформулював цю думку максимально чітко: “Російський народ у той момент, коли він перетвориться в націю, припинить своє існування як народ, і Росія припинить своє існування як держава”³³. Очевидно, що для автора Росія народилася і може існувати лише як імперія, а отже, шлях національної держави може виявитися для неї небезпечним та зруйнувати її “історичну місію”.

Теза М.Леонтьєва є додатковим матеріалом для важливої дискусії про природу російського імперського націоналізму та явища “імперської свідомості”³⁴. На думку дослідників Е.Пейна і М.Рябчука, російська ідентичність все ще залишається “квазі-імперською” і базується на низці застарілих міфів³⁵. Ситуація в Росії заперечує звичне для сучасних теорій протиставлення націоналізму й імперської свідомості. Натомість, дослідники наголошують на концепті антизахідного і консервативного “імперського

³⁰ Самарин Ю.Ф. Современный объем Польского вопроса // Литература и жизнь http://dugward.ru/library/alexandr2/samarin_polskiy_vop.html [Цит. 22.11.2016].

³¹ Аверьянов В. Доктрина Русского мира // Изборский клуб. 26.09.2016 <https://izborsk-club.ru/10269#a4> [Цит. 22.11.2016].

³² Путин В.В. Обращение Президента Российской Федерации // <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> [Цит. 20.11.2016].

³³ Цит за: Янов А. Русская идея и Путин // Сноб. 3.07.2013. https://snob.ru/profile/11778/blog/62229#comment_629631 [Цит. 24.11.2016]

³⁴ Pain E. The Imperial Syndrome and its Influence on Russian Nationalism. // The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000-2015 / P. Kolstø, H. Blakkisrud, Eds. Edinburg, 2016. P.60.

³⁵ Рябчук М. Неправильні українці // Збруч. 12.01.2015 <http://zbruc.eu/node/31397> [Цит. 22.11.2016]; Pain E. The Imperial Syndrome and its Influence on Russian Nationalism. P.46–74.

націоналізму”³⁶. У цьому контексті особливо важливою є та обставина, що Україна перебуває в центрі російської імперської міфології. Панславизм як ідеологія імперії пояснює місце Росії в оновлених ідеологічних конструкціях, метою яких є обґрунтування і збереження контролю над простором колишньої імперії та Радянського Союзу, зокрема (і особливо) України.

PAN-SLAVIC IDEAS IN CONTEMPORARY RUSSIAN PUBLIC DISCOURSE AND PROPAGANDA

Natalia KOVALCHUK

*Ukrainian Catholic University
Kozelnytska Str. 2a., room 422 Lviv, 79026
Department of Modern and Contemporary History
e-mail: nkoval@ucu.edu.ua*

The article contains analysis of key ideological concepts which demonstrate the connection between contemporary Russian official rhetoric and the Pan Slavic ideology in its most aggressive form. It demonstrates, that Pan Slavic ideas actively circulate in the media and official discourse and are present in texts and speeches of the officials, academics, publicists who deal with geopolitical issues in general and Ukrainian situation in particular.

Key words: Pan Slavism, Russian politics, propaganda, power discourse, Russian-Ukrainian relations.

ИДЕИ ПАНСЛАВИЗМА В СОВРЕМЕННОМ РОССИЙСКОМ ОФИЦИАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ И ПРОПАГАНДЕ

Наталья КОВАЛЬЧУК

*Украинский католический университет
ул. Козельницкая 2а, комн. 422, Львов, 79026
Кафедра мировой истории нового и новейшего времени
e-mail: nkoval@ucu.edu.ua*

В статье анализируются ключевые идейные позиции, указывающие на связь современной российской официальной риторики с панславизмом в его наиболее агрессивной форме. Показано, что панславянские идеи активно циркулируют в медиа и официальном дискурсе, звучат в текстах российских официальных лиц, ученых и публицистов, которые имеют дело с геополитическими проблемами в целом и украинской темой в частности.

Ключевые слова: панславизм, политика РФ, пропаганда, дискурс власти, российско-украинские отношения.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.16
Прийнята до друку 21.10.16

³⁶ *Pain E.* The Imperial Syndrome and its Influence on Russian Nationalism. P.46.